

УДК 811.161.2'243 : 378-054.6(075.8)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ „УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)” ІНОЗЕМЦЯМ

Оксана Тростинська

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Центр міжнародної освіти,
кафедра мовної підготовки,
майдан Свободи, 4, кімн. 3-82, 61077 Харків, Україна
тел.: 057 707 55 30
ел. пошта: okasana@ua.fm*

У статті розглянуто особливості викладання іноземним студентам курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)”, проаналізовано складові розробленого підручника з української мови, визначено систему завдань та вправ для формування мовної компетенції іноземних студентів.

Ключові слова: українська мова, іноземні студенти, мовна компетенція, підручник з української мови для іноземців.

Іноземні студенти, що навчаються у вищих навчальних закладах Східної України, мають слабку мотивацію у вивченні української мови, оскільки і процес навчання, і побутове спілкування у цьому регіоні здійснюються переважно російською мовою. Результати проведеного опитування показали, що лише 1 % іноземних студентів погоджується обрати мовою навчання українську, тому на підготовчих факультетах цих ВНЗ вивчається російська мова. Водночас до навчальних планів з усіх спеціальностей включено курс „Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Під час вивчення цього курсу у викладачів й іноземних студентів виникає багато проблем, серед яких відсутність у іноземців базової мовної підготовки, відсутність затвердженої програми курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” для іноземців, невідповідність кількості та якості підручників з української мови для іноземців потребам навчання. Існують проблеми і в підготовці фахівців: викладачі української мови, як правило, не мають досвіду роботи з іноземцями, а мовці, що працюють з іноземними студентами, переважно мають освіту в галузі викладання російської мови і не завжди володіють українською на достатньому для викладання рівні. Кількість нерозв’язаних проблем визначає актуальність пропонованого дослідження. Мета статті – розглянути особливості викладання іноземним студентам курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)”, проаналізувати складові розробленого підручника з української мови, дати опис принципів його побудови, структури і змісту, визначити систему завдань та вправ для формування мовної компетенції іноземних студентів.

Серед іноземних студентів, які навчаються у ВНЗ на сході України, чітко розрізняються два контингенти: іноземні студенти, що вільно володіють російською мовою (студенти з країн СНД), та іноземні студенти з далекого зарубіжжя, які почали вивчення російської мови на підготовчих факультетах [1]. Формування мовної компетенції у цих студентів потребує великої кількості навчального навантаження з

російської мови, тому українську мову вони вивчають за бажанням лише на факультативах, а відведені на неї навчальними планами години використовуються на заняття з російської мови. Для більшості іноземців з країн СНД російська мова рідна або друга рідна, тому значних труднощів у вивченні української мови такі студенти не мають і саме на цей контингент іноземних студентів орієнтований курс української мови.

Як уже зазначалось, курс „Українська мова (за професійним спрямуванням)” включено до навчальних планів з усіх спеціальностей на всіх факультетах. З 2009 року обсяг курсу збільшено до 108 навчальних годин, які вивчаються протягом 3–5 семестрів. У кінці п'ятого семестру студенти мають скласти іспит з української мови. Мета курсу – формування національно мовної особистості та розширення мовної компетенції майбутнього фахівця у професійній сфері. Завдання курсу – навчання норм сучасної української літературної мови, набуття навичок оперування термінологією майбутньої спеціальності та вільного володіння різними функціональними стилями у навчальній діяльності і професійному спілкуванні, засвоєння відомостей про призначення і структуру ділових документів [2]. До завдань курсу української мови для іноземних студентів ми відносимо формування вмінь і навичок володіння українською мовою, розвиток комунікативної компетенції, потрібної у навчальній діяльності, знайомство зі структурою основних ділових документів, необхідних студентові під час навчання. З огляду на визначені завдання до програми курсу включено фонетичні і граматичні теми, що формують практичні навички володіння українською мовою, мовні теми, що відповідають потребам навчальної діяльності, розмовні теми, які реалізують основні комунікативні потреби студентів у володінні українською мовою („Український етикет”, „Знайомство”, „Навчання в університеті”, „Український календар” тощо) та кілька тем з сучасного діловодства (студенти знайомляться з правилами складання документів українською мовою). Навчальний час розподілено таким чином, що перші два семестри студенти вивчають особливості фонетичної і граматичної систем української мови (чергування голосних і приголосних, спрощення, подвоєння приголосних, особливості відмінювання іменників та вживання паралельних відмінкових закінчень, відмінювання прикметників, займенників і числівників, утворення часових форм дієслів тощо) на матеріалі розмовних тем, у п'ятому семестрі студенти знайомляться з особливостями української ділової мови та професійного мовлення. Оскільки значна частина навчальних годин у межах цієї дисципліни відводиться на самостійну роботу, студентам пропонується написати невеликий реферат на одну з визначених тем. Темі підібрані таким чином, що, з одного боку, поглиблюють теоретичні знання української мови, з іншого – розширюють лексичний і термінологічний словник студентів. Крім того, під час написання рефератів студенти реалізують отримані знання на практиці. На підсумковий контроль виноситься читання й переказ тексту, монологічне висловлювання на одну з вивчених розмовних тем та письмове складання документа.

Найбільшою проблемою навчання курсу є відсутність відповідного підручника з української мови для іноземних студентів. Існуючі підручники з української мови для іноземців розраховані на значно більший обсяг навчальних годин і не враховують особливостей різних функціональних стилів, численні підручники з українського ділового та професійного мовлення створені для українських студентів і не розраховані на іноземних громадян. Тому нами був

створений підручник з української мови для іноземних студентів, що враховує особливості курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” [3].

Підручник складається з трьох частин. Перша частина „Фонетико-граматичний курс української мови” містить 15 уроків. У перших двох уроках представлено фонетичну систему української мови: особливості вимови українських голосних і приголосних, уживання в українській мові апострофа і м'якого знака, засоби милозвучності української мови. В уроках 3–15 представлено граматичну систему української мови: відмінювання іменників, відмінювання та ступенювання прикметників, відмінювання кількісних та порядкових числівників, відмінювання займенників різних розрядів, утворення та вживання часових форм дієслів, особливості утворення та вживання в українській мові дієприкметників, дієприслівників і безособових предикативних форм на *-но*, *-то*, групи сполучників та особливості побудови в українській мові складних речень.

Кожний урок побудовано за єдиною схемою. Під час розробки методичної стратегії і визначення структури уроку враховувались комунікативні потреби іноземних студентів у володінні українською мовою, актуальність граматичного і лексичного матеріалу для сфер навчання і побутового спілкування, пізнавальні інтереси студентів. Граматичний матеріал уроку представлено у вигляді граматичних таблиць і схем із граматичними коментарями та рекомендаціями з уживання граматичних конструкцій і форм у мовленні. Таблиці дають орієнтовну основу для правильної мовленнєвої поведінки, містять алгоритм дії, сприяють кращому запам'ятовуванню студентами граматичного матеріалу. Граматичний коментар до таблиць подається російською мовою і репрезентує особливості української граматичної системи у порівнянні з російською. Оскільки підручник розрахований на іноземців, які добре володіють російською мовою, у граматичних коментарях перш за все звертається увага на граматичні явища, які відрізняються в українських та російській мовах. Наприклад, під час вивчення теми „Відмінювання іменників” немає потреби пояснювати студентам значення українських відмінків, тому що більшість з них збігається з російськими. Необхідно звернути увагу на те, що значення „предмет, у напрямі до якого здійснюється дія” в українській мові може виражатися родовим відмінком з прийменником *до* (*йти до декана*), на відміну від російського давального відмінка з прийменником *к* (*идти к декану*), значення „об'єкт мовлення” в українській мові виражається знахідним відмінком з прийменником *про* (*говорити про любов*) і не може виражатися місцевим відмінком, як у російській мові (*говорит о любви*), значення „відношення предмета до певної сфери, що обмежує його загальне значення” (російське *лекция по математике*) в українській мові виражається родовим відмінком з прийменником *з* (*лекція з математики*) тощо. І звичайно, потрібно пояснити студентам значення й уживання в українській мові кличного відмінка, відсутнього в російській. На такому принципі ґрунтується й подання інших граматичних явищ. На кількість та повноту включеного до підручника граматичного матеріалу також вплинув обмежений обсяг навчальних годин, відведених на вивчення курсу. Так, під час пояснення теми „Апостроф” студентам пропонується запам'ятати лише основні правила вживання апострофа: після губних, після *р* та після префікса на приголосний перед йотованими голосними (при поясненні останнього правила проводиться паралель з уживанням у російській мові твердого знака), численні уточнення та винятки не розглядаються, хоча викладач може зазначити, що таких правил більше, і запропонувати студентам ознайомитися з ними самостійно.

До кожного уроку вміщено тексти і діалоги, на основі яких формується лексична мовна компетенція студентів. Тексти підібрані за принципом презентації граматичних явищ, які вивчаються в уроці, і враховують комунікативні потреби іноземців у спілкуванні українською мовою. Діалоги спрямовані на активізацію вивченого лексико-граматичного матеріалу у вільному мовленні. З метою більш повної реалізації комунікативного підходу до навчання у діалоги включено додаткову лексику розмовного стилю. Тексти й діалоги об'єднані однією темою, наприклад, „Університет”, „Родина”, „Україна”.

Кожний урок закінчується системою вправ, що включає вправи на спостереження, різноманітні тренувальні вправи, комунікативні вправи, які розвивають навички вживання граматичних форм і структур в усному мовленні, вправи на побудову власних текстів з використанням вивченого лексико-граматичного матеріалу та вправи на переклад з російської мови на українську. Така система вправ дає можливість студентам не тільки засвоїти граматичні форми і явища, що вивчаються, а й виробити навички їхнього використання в усному і писемному мовленні. Також до підручника включено завдання, які формуватимуть в іноземних студентів соціокультурну компетенцію [4]. У межах соціокультурного підходу культура розглядається як невід'ємний компонент змісту навчання, оскільки знання лише одиниць мови і засобів їх функціонування в мовленні недостатні для оволодіння мовою як засобом спілкування. Здатність до спілкування формується під час знайомства з особливостями мовної поведінки носіїв мови в різних комунікативних ситуаціях та культурою країни, мова якої вивчається. У результаті такого знайомства у студентів формується соціокультурна компетенція, що включає знання про країну та її національно-культурні особливості, соціальну та мовну поведінку, вміння та навички використовувати такі знання у процесі спілкування. Слід зазначити, що сучасна методика характеризується новими акцентами у викладанні мов. Не відмовляючись від досягнень комунікативного підходу, методика висуває на перший план принцип діалогу культур. Знайомство з культурою країни, мова якої вивчається, поступається місцем міжкультурній взаємодії, що розглядається як процес обміну соціально-культурною інформацією відповідно до вимог забезпечення між-культурної комунікації, у якій іноземний студент має сприйматись як повноправний носій культурної інформації й учасник діалогу культур.

У другій частині підручника „Ділова українська мова” міститься загальна інформація про основні ознаки офіційно-ділового стилю української мови та реквізити і правила складання ділових документів. Наведено зразки ділових документів, якими користуються студенти під час навчання в університеті (заява, пояснювальна записка, автобіографія тощо). Розроблена в другій частині система вправ спрямована на формування у студентів умінь і навичок складати різні види документів українською мовою.

Третя частина підручника „Українська мова за професійним спрямуванням” знайомить студентів з особливостями функціонування в українській мові наукового стилю, основними мовними засобами цього стилю та основними жанрами наукового стилю. Особлива увага приділяється вивченню наукових термінів як змістового ядра мови професійного спілкування. Оскільки на заняттях з мови групи не розподіляються за спеціальностями, студенти знайомляться із загальнонауковою українською термінологією. Як один з найбільш уживаних у навчальному процесі наукових жанрів розглядаються студентські наукові роботи (реферат, курсова та

бакалаврська робота). Студенти знайомляться із загальною структурою наукової роботи, основними вимогами до її складання, нормами бібліографічного опису використаних джерел і посилань. У розділі наводяться таблиці мовних засобів (реферативних кліше), що використовуються для оформлення наукової роботи. Завдання цього розділу спрямовані на формування в іноземних студентів навичок написання наукової роботи українською мовою на прикладі написання реферату.

Підручник пройшов апробацію на кафедрі мовної підготовки Центру міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Він може використовуватись у викладанні української мови як іноземної у межах курсів „Українська мова (за професійним спрямуванням)”, „Практична українська мова (для російськомовних іноземців)”, у спецкурсах та на факультативах з української мови для іноземців.

1. Бей Л. Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів/ Л. Б. Бей, О. М. Тростинська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Вип. 12. – Харків : Константа, 2008. – С. 48–59.
2. Струганець Л. Українська мова (за професійним спрямуванням): Програма / Л. Струганець, Е. Палихата, М. Пігур // Дивослово. – 2005. – № 9. – С. 38–42.
3. Тростинська О. М. Українська мова для російськомовних іноземних студентів/ О. М. Тростинська. – Харків : ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2011. – 126 с.
4. Тростинська О. М. Соціально-культурний аспект навчальної програми з української мови для іноземних студентів / О. М. Тростинська, Н. І.Ушакова // Мова і культура. – Вип. 11. – Т. VII (119) – К. : Вид. дім Дмитра Бураго. – 2009. – С. 268–275.

SPECIFICS OF TEACHING A COURSE „UKRAINIAN LANGUAGE (FOR PROFESSIONALS)” TO FOREIGN STUDENTS

Oksana Trostinska

The article deals with the specifics of teaching the course in „Ukrainian language (for professionals)” to foreign students, provides the analysis of the developed course-book’s components, and defines the system of tasks and exercises intended to form language competence in foreign students.

Key words: Ukrainian language, foreign students, language competence, course-book of Ukrainian language for foreign students.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ КУРСА „УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК (ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ)” ИНОСТРАНЦАМ

Оксана Тростинская

В статье рассмотрены особенности преподавания иностранным студентам курса „Украинский язык (профессиональной направленности)”, проанализированы составляющие разработанного учебника по украинскому языку, определена система заданий и упражнений по формированию языковой компетенции иностранных студентов.

Ключевые слова: украинский язык, иностранные студенты, языковая компетенция, учебник по украинскому языку для иностранцев.

Стаття надійшла до редколегії 10.03.2011

Прийнята до друку 2.04.2011